

کتاب‌شناسی توصیفی آثار و تألیفات ابن میثم بحرانی

چکیده: ابن میثم بحرانی از جمله دانشمندان شیعی معروف در قرن هفتم هجری است که دارای تألیفات فراوان می باشد. بیشتر آثار وی در مسائل کلامی است. به طوریکه با تسلط خاص در علم کلام، از طریق آثار علمی خویش به دفاع از مذهب تشیع پرداخت. نویسنده در نوشتار حاضر با تکیه بر منابع موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به ارائه کتابشناسی توصیفی از آثار ابن میثم همت گمارده است. وی در راستای این هدف، بر حسب حروف الفبا، تألیفات ابن میثم را نام برده و توصیفی از محتوا و نسخه های مختلف آن ها بیان می دارد. در پایان نوشتار نیز تصاویری از نسخه های خطی مؤلف درج نموده است. **کلیدواژه:** دانشمندان شیعه، عالمان شیعه، ابن میثم بحرانی، کتابشناسی توصیفی، آثار، تألیفات.

الف) کلام و به ویژه عقاید کلامی شیعه در مباحث اصول دین و فروع دین. ب) حدیث. ج) فلسفه و منطق. د) فقه و اصول فقه. ه) معانی و بیان. بیشتر آثار ابن میثم در مسائل کلامی است. او حتی در شرحی که بر نهج البلاغه نوشت، روشی کلامی و فلسفی دارد. وی در طرح مسائل و سبک استدلال به روش خواجه نصیرالدین محمد طوسی (۵۹۷-۶۷۲ق) در تجرید الاعتقاد نظر داشت و مستند استدلال های او بر خلاف علامه حلی بیشتر عقل است، نه نقل.^۳ بیشتر تألیفات ابن میثم به صورت خطی در کتابخانه های معتبر جهان پراکنده است. بعضی از آنها مورد استقبال قرار گرفته و چندین بار چاپ شده است.

از میان کتاب شناسی های مختلف، در این مقاله به کتابشناسی توصیفی اشاره شده تا بیشترین فایده نصیب محققان شود. بنابراین نوشتار حاضر درباره کتاب شناسی توصیفی آثار و تألیفات ابن میثم بر حسب الفبا است. در پایان تصاویری از نسخه های خطی مؤلف آورده می شود.

گفتنی است تکیه عمده این نوشتار بر منابع غنی موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی بوده است.

کمال الدین میثم بن علی بن میثم بحرانی معروف به ابن میثم، از دانشمندان و از شارحین نهج البلاغه امام علی (علیه السلام) در سال ۶۳۶ق در مجمع الجزایر بحرین به دنیا آمد و در سال ۶۸۹ق در همان جا دار فانی را وداع گفت. پس از مرگ، پیکر او را در مقبره جدش المعلی، واقع در روستای هلتا به خاک سپردند.^۱

در قرن دوازدهم هجری شیخ سلیمان ماحوزی بحرانی (متوفای ۱۱۲۱ق) بر حسب درخواست شاگردان و دوستان، کتابی در شرح احوال ابن میثم نوشت به نام السلافة البهية فی الترجمة الميضية. محدث بحرانی در کتاب اللؤلؤة آن را ذکر کرد و سپس تمامش را در جلد اول کشکول با خط خویش نوشت. تاریخ اتمام این شرح حال ۲۷ جمادی الاولی سال ۱۱۰۴ق است.^۲

کتاب شناسی آثار ابن میثم را می توان در ذیل پنج موضوع قرار داد:

۱. درباره شرح حال ابن میثم رک به: مدرس تبریزی، محمدعلی، ریحانة الادب، ج ۸، ص ۲۴۰. خوانساری، محمدباقر، روضات الجنات، ج ۸، ص ۴۴. افندی اصفهانی، میرزا عبدالله، ریاض العلماء، ج ۵، ص ۲۲۷. زرکلی، خیرالدین، الأعلام، ج ۷، ص ۳۳۶. بغدادی، اسماعیل پاشا، هدیة العارفین، ج ۲، ص ۲۸۶. سجادی، سیدجعفر، دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ذیل «ابن میثم».

۲. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، الذریعة، ج ۱۲، ص ۲۱۱-۲۱۲.

۳. سجادی، سیدجعفر، دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ذیل «ابن میثم».

نسخه‌ای خطی از این اثر در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره اموالی ۶۱۲۷ و نسخه‌ای دیگر در عراق موجود است.^۸ یک چاپ سربی از این کتاب با عنوان «الاستغاثة» وجود دارد. چاپ سربی دیگری از آن با عنوان «الاستغاثة في بدع الثلاثة» بدون جا و بدون نام و تاریخ و در ۲۰۴ صفحه است.

۳. استقصاء النظر في امامة الائمة الاثني عشر

موضوع این اثر امامت ائمه دوازده‌گانه شیعه است. صاحب مجمع البحرين در ماده مثم آن را ذکر کرد و گوید مانند آن کاری انجام نشد.^۹ آقا بزرگ تهرانی و شریف لاهیجی نیز این کتاب را از تالیفات ابن میثم می‌دانند.^{۱۰} در مقابل عبدالله افندی در صحت انتساب آن به ابن میثم تردید دارد.^{۱۱}

علامه حسن بن یوسف حلی (۷۲۶ - ۶۴۸ ق) کتابی به همین نام در موضوع قضاء و قدر نوشت که گویا در هنگام تحریر، کتاب ابن میثم را در نظر قرار داشت، این کتاب در مشهد به وسیله نشر دارانباء الغیب در سال ۱۴۱۸ ق و در ۱۰۹ صفحه به چاپ رسید.

۴. اصول البلاغة

موضوع کتاب در معانی و بیان و اسم اصلی آن «التجريد» است، ولی به «تجريد البلاغة» نیز معروف است. ابن میثم آن را برای نظام الدین ابی منصور محمد جوینی تألیف کرد. این کتاب در یک مقدمه و دو جمله است و شرحی به نام «تجويد البراعة في شرح تجريد البلاغة» از فاضل مقداد (متوفی ۸۲۶ ق) دارد.^{۱۲}

یک نسخه خطی از آن در مدرسه سپهسالار (شهید مطهری) و نسخه‌ای دیگر در کتابخانه شماره دو مجلس شورای اسلامی وجود دارد.^{۱۳} این کتاب با شرح و حاشیه عبدالقادر حسین در قم به وسیله چاپخانه عزیزی در سال ۱۴۱۰ ق / ۱۳۶۸ ش و در ۸۰ صفحه به چاپ رسید. سپس توسط انتشارات دار غریب قاهره در سال ۱۴۳۱ ق و در ۱۴۷ صفحه دوباره چاپ شد. بار دیگر نیز به مقدمه جعفر سبحانی از سوی موسسه امام صادق (ع) در قم و در سال ۱۴۳۳ ق، در ۲۳۱ صفحه منتشر شد.

۵. انوار الفصاحة و اسرار البراعة

این کتاب از آثار نظام الدین حکیم الملک احمد بن علی لاهیجانی گیلانی در موضوع ادب و حدیث و به دوزبان فارسی و عربی است.

۱. اختیار مصباح السالکین: من کلام مولانا و امامنا امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام)

این اثر شرح متوسط نهج البلاغة امام علی (علیه السلام) در یک جلد است که در سال ۶۸۱ ق به اتمام رسید. کتاب خلاصه‌ای از شرح بزرگ نهج البلاغة ابن میثم است که به اشاره عطاءالملک جوینی برای دو فرزندش به نام‌های نظام الدین محمد و مظفرالدین علی تألیف کرد.

نسخه نفیسی از این اثر به خط ابن میثم بحرانی، به شماره اموالی ۲۰۵۵۸ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی موجود است. این نسخه در ۱۷۶ ورق با جلد تیماج، از جمله کتاب‌های اهدایی مقام معظم رهبری در خرداد سال ۱۳۷۳ ش به کتابخانه آستان قدس رضوی است.

آغاز نسخه: بسمله، سبحان من حسرت ابصار البصائرین.

انجام آن: و علی آله الطاهرین و عترته الطیبین اجمعین و آله و صحبه و سلم تسلیمما کثیر.

نسخه‌های دیگری از این اثر در کتابخانه آستان قدس رضوی وجود دارد. شماره اموالی آنها عبارت است از: ۱۷۸۲۸، ۲۰۴۸۲، ۹۷۶۷، ۴۶۵۲۹.

این کتاب در سال ۱۴۰۸ ق / ۱۳۶۶ ش و با تحقیق و تعلیق محمدهادی امینی در مشهد به وسیله مجمع البحوث الإسلامية در ۷۲۴ صفحه به چاپ رسید.

۲. الاستغاثة في بدع الثلاثة

دوباره این کتاب دو قول وجود دارد. گروهی مانند شیخ سلیمان بن عبدالله در السلافة البهية، محمد بن علی شریف لاهیجی در محبوب القلوب، طریحی در مجمع البحرين و... این کتاب را از آثار ابن میثم می‌دانند.^۴ در مقابل گروهی نیز انتساب آن را به مؤلف رد می‌کنند. آقا بزرگ تهرانی آن را از آثار شریف ابوالقاسم علی بن موسی الرضا موسوی کوفی (متوفی ۳۵۲ ق) دانسته است.^۵ کنتوری نیز همین نظر را دارد. وی می‌گوید نام اصلی نسخه البدع المحدثة است.^۶

بنا بر مشهور، عنوان آن «الاستغاثة في بدع الثلاثة» بوده و منسوب به ابن میثم است، اما هر کسی که روش ابن میثم را در تألیف شناخت، می‌داند که کتاب البدع المحدثة بر این سلیقه و لهجه نیست.^۷ به هر حال این کتاب در موضوع بدعت و بدعت‌گذاران و خلفای راشدین از جمله کتاب‌های رديه شیعه محسوب می‌شود.

۴. ابن میثم بحرانی، کمال الدین میثم، شرح نهج البلاغة، (مقدمه)، ص ۸-۹. الشریف اللاهیجی، محمد بن علی، محبوب القلوب، ج ۲، ص ۵۴۵. ابن میثم، کمال الدین میثم، شرح علی المائة کلمة لامیرالمؤمنین، مقدمه.

۵. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲، ص ۲۸.

۶. کنتوری، اعجاز حسین، کشف الحجب و الامتار، ص ۸۲-۸۳.

۷. ابن میثم بحرانی، کمال الدین میثم، شرح علی المائة کلمة لامیرالمؤمنین، مقدمه.

۸. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲، ص ۲۹.

۹. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲، ص ۲۲.

۱۰. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲، ص ۳۲. الشریف اللاهیجی، محمد بن علی، محبوب القلوب، ج ۲، ص ۵۴۵.

۱۱. افندی اصفهانی، میرزا عبدالله، ریاض العلماء، ج ۵، ص ۲۲۷.

۱۲. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۳، ص ۳۵۲.

۱۳. دانش پزوه، محمد تقی، فهرست کتب خطی مجلس شورای اسلامی، ج ۱، ص ۱۴۶.

۱۱. رسالة في الوحي والالهام

درباره وحی و الهام کتاب‌های فراوانی نگارش یافته است. وحی از اختصاصات پیغمبر است و بر غیر پیغمبر وحی نمی‌شود. اشراق یا نور الهی که همان تجلی حق تعالی بر بنده باشد، می‌تواند بردسته‌ای از انسان‌ها که اولیاء الله هستند بتابد. ابن میثم بر اساس روش کلامی که دارد، در این رساله می‌کوشد ضمن بیان موضوع وحی و الهام، فرق این دو را با اشراق بیان کند.

این کتاب با عنوان «الوحي والالهام والفرق بينهما والاشراق» نیز معرفی شده است.^{۱۹} شیخ یوسف بحرانی هم این اثر را از جمله تألیفات ابن میثم شمرد.^{۲۰}

۱۲. شرح الاشارات في الحكمة النظرية

کتاب «الاشارات» نوشته استاد ابن میثم، علی بن سلیمان بحرانی است و موضوع آن کلام و حکمت است. ابن میثم شرحی بر این اثر استادش نوشت.^{۲۱} بنا به گفته شیخ سلیمان بن عبدالله بحرانی ماحوزی در تاریخ علمای بحرین، این کتاب در نهایت دقت و متانت نوشته شده است.^{۲۲}

از صاحب «الاشارات»، علی بن سلیمان بحرانی، کتابی به نام «شرح مسئله العلم» در موضوع شناخت و هستی‌شناسی که یکی از مباحث فلسفه اسلامی است به چاپ رسید. اصل این کتاب از آن خواجه نصیرالدین محمد طوسی است.

۱۳. شرح حديث المنزلة

حدیث منزلت به طرق مختلف به وسیله محدثان ذکر شد. همگی آن روایات یک مفهوم و یک معنی (تواتر معنوی) را بیان می‌کند و آن این است: «قال رسول الله صلى الله عليه وآله لعلي عليه السلام: أتت مئتي بمنزلة هارون من موسى، إلا أنه لا نبي بعدي».^{۲۳}

پیغمبر خدا خطاب به علی (علیه السلام) فرمود: تونسبت به من، همانند نسبت هارون با موسی را داری، تنها تفاوتش در این است که بعد از من پیغمبری نخواهد آمد.

درباره حدیث منزلت از قدیم شرح‌هایی چند نوشته شد. شرح حاضر نیز جزء یکی از آنها به شمار می‌آید. سیداحمد حسینی از کتاب‌شناسان

۱۹. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، الذريعة، ج ۵، ص ۶۱.

۲۰. البحرانی، یوسف، الكشكول، ج ۱، ص ۴۵.

۲۱. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، الذريعة، ج ۱۳، ص ۹۱. الكنتوري، اعجاز حسين، كشف الحجب والامتنار، ص ۴۵. البحرانی، یوسف، الكشكول، ج ۱، ص ۶۹.

۲۲. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، الذريعة، ج ۱۳، ص ۹۱.

۲۳. درباره این حدیث رکن به ابن حنبل، احمد بن محمد، مسند الامام احمد، ج ۱، ص ۱۷۵،

۱۷۹. ابن عساکر، علی بن حسن، تاریخ دمشق الكبير، ج ۲۳، ص ۱۳۶. ابن سعد، محمد بن

سعد، الطبقات الكبير، ج ۳، ص ۲۴. البلاذري، احمد بن يحيى، انساب الاشراف، ج ۲،

ص ۳۴۸. ...

کتاب انوار الفصاحة ترجمه و شرحی است بر نهج البلاغه که برخی همچون آقا بزرگ تهرانی و ابن یوسف حدائق شیرازی آن را گزیده و ساخته ابن میثم می‌دانند، اما شارح خود در مقدمه می‌گوید که برای نگارش آن، شرح‌های ابن میثم و ابن ابی الحدید و جزء آن را بررسی نموده و به خصوص از خود کتاب نهج البلاغه بهره گرفته است.

یک نسخه خطی از این اثر در کتابخانه آیت الله مرعشی قم به شماره ۱۳۶۸۴ موجود است.

آغاز نسخه: بسمله و به نستعين، الحمد لله الذي دل على ذاته بذاته.

انجام آن: فمذكور في التفاسير و كتب القصص وال اخبار، و به نختم الكلام، ...^{۱۴}

۶. البحر الخضم

این اثر خطی در موضوع الهیات است. صاحب الذريعة نسخه‌ای از آن را دید و شیخ یوسف بحرانی نیز از آن خبر می‌دهد.^{۱۵}

۷. جواب رساله نصير الدين

نسخه‌ای خطی از آن در کتابخانه آیت الله حکیم در نجف اشرف وجود دارد.^{۱۶}

۸. رسالة في آداب البحث

آداب بحث و مناظره یکی از مباحث منطقی است. درباره این موضوع کتاب‌ها و رسائل فراوانی از قدیم نوشته شده که از جمله آنها همین رساله است. صاحب مجمع البحرین در ماده مثم این اثر را جزء کتاب‌های ابن میثم می‌داند.^{۱۷}

۹. رسالة في احكام

رساله‌ها و کتاب‌های فراوانی در مورد احکام فقهی نوشته شده است. رساله مذکور به زبان عربی و در موضوع احکام شرعی است. نسخه خطی‌ای از این اثر به شماره اموالی ۶۱۲۴/۱ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در دسترس است.

۱۰. رسالة في الامامة

این رساله خطی در موضوع امامت ائمه اثنی عشر از معتقدات شیعه است. ابن میثم در تحریر این اثر به رساله امامت استادش خواجه نصیرالدین محمد طوسی (۶۷۲ - ۵۹۷ ق) نظر داشت. میرزا محمد استرآبادی در منهج المقال آن را جزو آثار ابن میثم شمرده است.^{۱۸}

۱۴. مرعشی، سید محمود، کتابشناسی آثار دستنویس علاقه کمال الدین میثم، ص ۳۳-۳۴.

۱۵. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، الذريعة، ج ۳، ص ۳۷. البحرانی، یوسف، الكشكول، ج ۱، ص ۴۵.

۱۶. نجف، محمد مهدی، فهرست مخطوطات مكتبة آية الله الحكيم العامة، ج ۱، ص ۱۶۴.

۱۷. طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، ج ۶، ص ۱۷۲.

۱۸. استرآبادی، میرزا محمد، منهج المقال، ص ۵۱۱.

معاصر در مقدمه خود بر یکی از آثار ابن میثم، خبraz وجود آن داد.^{۲۴}

۱۴. شرح حدیث «الناس نیام»

این کتاب درباره شرح یکی از احادیث معروف امیر مؤمنان است. تمام حدیث این است: «قال علی علیه السلام: الناس نیام، فإذا ماثوا إئتبهوا».^{۲۵} امام علی (علیه السلام) فرمودند: مردم در خوابند، زمانی که می‌میزند بیدار می‌شوند. نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه حرم امیرالمؤمنین (ع) در نجف اشرف وجود دارد.^{۲۶}

۱۵. شرح رساله العلم

این کتاب در موضوع حکمت است. کتاب «رسالة العلم» اثر استاد ابن میثم، خواجه نصیرالدین محمد طوسی است.^{۲۷} این احتمال نیز می‌رود که این اثر، همان «رسالة في العلم» خواجه باشد.^{۲۸} بنا بر قولی دیگر اصل رساله از آن شیخ احمد بن سعاده البحرانی است.^{۲۹}

یک نسخه از آن به زبان عربی که به سال ۱۰۹۵ق کتابت شد، در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره اموالی ۶۴۰۷ موجود است. نسخه‌ای دیگر در دانشگاه استانبول نگهداری می‌شود.^{۳۰}

۱۶. شرح صغیر نهج البلاغة

عنوان دیگرش «مختصر شرح النهج» است. مؤلف در اول نسخه می‌گوید که آن را از دو شرح کبیر خود خلاصه و برای فرزند علاءالدین بن عطاءالملک جوینی نوشتیم. بنا بر قول ابن یوسف، شاید کسی که سه شرح برای ابن میثم ذکر کرده، مقصودش این است که شرح المائة کلمه را شرح سومی قرار داده است. با این وصف، شرح صغیر با شرح صد کلمه فرق دارد.^{۳۱} مرحوم استرآبادی نیز این کتاب را از جمله آثار ابن میثم می‌داند.^{۳۲} یک نسخه از این اثر در مدرسه فاضل خان و نسخه‌ای دیگر در مدرسه مروی تهران است.^{۳۳}

۱۷. شرح علی المائة کلمه لامیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام)

ابن میثم صد کلمه از کلمات قصار امیرالمؤمنین (ع) را برگزید و به شرح آنها پرداخت. در این شرح به نکات ادبی، فلسفی، دینی، اخلاقی و اجتماعی اشاره شد. بیشتر مطالبی که وی از کتاب شفای ابوعلی

سینا و شرح الاشارات خواجه نصیرالدین محمد طوسی نقل کرده، به صورت تلخیص آورده است. او در مقدمه بحث‌های علمی پر محتوایی کرده است. وی در مقدمه می‌گوید این کلمات را به دلیل ممتاز و برتر بودن آنها از دیگر کلمات حکمت‌آمیز آن حضرت انتخاب نکردم، بلکه علت انتخاب آنها این بوده که افزون بر فصاحت، از اختصار برخوردار هستند.

ابن میثم این شرح را برای وزیر شهاب‌الدین مسعود بن گرشاسف نوشت.^{۳۴} این کتاب در سه قسم است:

الف) مبادی و مقدمات که در پنج فصل می‌آید. ب) مقاصد که همان شرح الکلمات المائة باشد و در سه فصل است: ۱. آنچه متعلق به عقل و جهل است در ۲۲ کلمه. ۲. آنچه متعلق به اخلاق و آداب است در ۳۲ کلمه. ۳. آنچه متعلق به مواظ و حکم می‌باشد در ۴۶ کلمه. ج. دارای فصولی است که همه در لواحق و متممات است.^{۳۵}

ابن میثم این اثر را «منهاج العارفين في شرح كلمات امير المؤمنين» نامید.^{۳۶} نسخه خطی که تحریر آن به سال ۸۵۵ق به اتمام رسید، به شماره اموالی ۷۷۳۴، به زبان عربی و در ۸۶ ورق در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. آغاز نسخه: بسمله، اللهم يا ذا الجلال والاكرام؛

وانجام آن: ما انظمش عن عينك اثره ... و حسبنا الله و نعم الوكيل.

نسخه‌های دیگری از آن در کتاب‌های اهدایی سید محمد مشکوة و کتابخانه کاشف الغطاء موجود است.^{۳۷}

این کتاب با تصحیح و تعلیق میر جلال‌الدین حسینی ارموی محدث در قم از سوی جامعه مدرسین حوزه علمیه در سال ۱۳۴۲ش و در ۳۳۲ صفحه چاپ شد. علاوه بر این چاپ، این شرح بارها به وسیله مصحح مذکور تجدید چاپ گردید. یک بار در سال ۱۳۹۰ق / ۱۳۴۷ش، بار دیگر در سال ۱۳۶۱ش به ضمیمه دو اثر دیگر و در نهایت در سال ۱۳۷۷ش. اساس نسخه تصحیحی سید جلال‌الدین ارموی، به وسیله حسن بن محمد بن علی بن مشرف العیثانی استنساخ شد و تاریخ کتابت آن سال ۷۷۰ق است.

ترجمه فارسی این اثر با عنوان «شرح صد کلمه امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام» توسط عبدالعلی صاحبی در مشهد و به وسیله بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی در سال ۱۳۷۰ش و در ۳۸۷ صفحه به چاپ رسید.

۳۴. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، شرح علی المائة کلمه، (تصحیح جلال‌الدین ارموی)، مقدمه.

۳۵. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۳، ص ۱۶۸.

۳۶. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۱۴، ص ۴۱ و ج ۲۳، ص ۱۶۸.

۳۷. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۳، ص ۱۶۸.

۲۴. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، قواعد المرام، ص ۱۲۰.

۲۵. درباره این حدیث رک به: الشیرازی، محمد بن ابراهیم، شرح اصول الکافی، ج ۸، ص ۳۷۹. الخوارزمی، موفق بن احمد، المناقب، ص ۳۷۵. الشریف الرضی، محمد بن الحسین، خصائص الائمة، ص ۱۱۲. سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن، فیض القدير شرح الجامع الصغیر، ج ۵، ص ۷۲. العجلونی، اسماعیل بن محمد، کشف الخفاء، ج ۲، ص ۳۱۲ و ...

۲۶. حسینی، سید احمد، فهرست مخطوطات خزانه الروضة الحیدریة، ص ۵۱.

۲۷. الکنزوری، سید اعجاز حسین، کشف الحجب و الامتاز، ص ۳۳۵.

۲۸. استرآبادی، میرزا محمد، منهج المقال، ص ۵۱۱.

۲۹. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، قواعد المرام فی علم الکلام، ص ۱۲.

۳۰. ششمن، رمضان، نوادر مخطوطات العربیة فی مکتبات ترکی، ص ۳۱.

۳۱. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، شرح صد کلمه امیرالمؤمنین، (مقدمه)، ص ۱۴.

۳۲. استرآبادی، میرزا محمد، منهج المقال، ص ۵۱۱.

۳۳. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۰، ص ۱۹۸.

۱۸. شرح نهج البلاغة

درباره نهج البلاغة امام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) صدها جلد کتاب نوشته و شرح‌های فراوانی وجود دارد. از مهم‌ترین شروح این کتاب عظیم که شارحین آنها تقریباً معاصراً ابن میثم هستند، می‌توان به شرح نهج البلاغة ابن ابی الحدید (۶۵۵ - ۵۸۶ق)، حدائق الحقائق قطب‌الدین کیدری بیهقی (قرن ششم هجری) و منهج البراعة قطب راوندی (متوفی ۵۷۳ق) اشاره کرد.

شرح نهج البلاغة ابن میثم یک شرح کلامی و فلسفی است. برخلاف شرح ابن ابی الحدید که بیشتر به وقایع تاریخی پرداخت و کوشید سخن آن حضرت را در رابطه با حوادث گذشته و پیشامدهای آینده توضیح دهد، ابن میثم در آغاز شرح خود به سبک بیهقی و کیدری، مبحث الفاظ را برای آمادگی ذهن خواننده به صورت مبسوط آورد و سپس به شرح خطبه‌ها، نامه‌ها و دیگر گفتار امام (علیه السلام) پرداخت.^{۳۸} روش ابن میثم در شرح نهج البلاغة بدین ترتیب است که وی قبل از شرح، لغات مشکل هر خطبه را معنی و آن‌گاه به تفسیر کلام می‌پردازد و هر جا که در شرح مطلب نیازی به قواعد صرف و نحو و یا معانی و بیان بود، آنها را توضیح می‌دهد.

شارح در مقدمه می‌گوید: این اثر را به تشویق علاءالدین عطاءالملک جوینی (۶۸۱ - ۶۲۳ق) حاکم بغداد و عراق نوشته است. نیز برای فرزندانش به نام‌های ابومنصور محمد و ابوالعباس مظفرالدین، شرح کبیر را خلاصه و آن را شرح متوسط و صغیر نامیدم.^{۳۹}

نسخه‌های خطی بسیاری از این اثر در کتابخانه‌های معتبر وجود دارند. هفده نسخه خطی آن را می‌توان در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی یافت. شماره اموالی نسخه‌های موجود در بخش مخطوطات کتابخانه مرکزی عبارتند از: ۲۰۵۳، ۲۰۵۴، ۲۰۵۵، ۲۰۵۶، ۱۶۸۹۲، ۲۵۸۸۷، ۱۷۸۷۶، ۱۸۰۰۰، ۷۷۸۳، ۷۷۸۴، ۱۱۷۷۱، ۹۴۸۵، ۹۴۸۷، ۴۶۳۵۲ و ۶۱۲۸ / ۳ به نام «افادات میثم بحرانی در شرح نهج البلاغة» که تاریخ تحریر آن به سال ۱۲۰۵ق است و سرانجام نسخه شماره ۵۷ (کتابخانه غرب همدان وابسته به آستان قدس).

این کتاب ابن میثم مورد استقبال قرار گرفته و تا امروز چندین بار به زیور طبع درآمده است که عبارتند از:
الف) چاپ سنگی به وسیله میرزا محمدتقی در سال ۱۲۷۶ق، سه جلد در یک مجلد، در ۶۳۴ صفحه.

ب) چاپ سنگی بی‌نام و تاریخ موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره اموالی ۱۷۹۳۹ که ظاهراً همان چاپ قبلی است.

ج) چاپ مؤسسه النصرتهران که در سال ۱۳۷۸ق و از روی نسخه مصری گراور شد. این چاپ بار دیگر با تصحیح گروهی از فضلاء و بدون ذکر تاریخ و سپس آخرین مرتبه در سال ۱۳۸۴ق به چاپ رسید.

د) چاپ دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم به سال ۱۳۶۲ش در تیراژ پنج هزار نسخه و ۵ جلد در ۴ مجلد.

ه) چاپ تحقیقی و تصحیح شده با مقدمه یوسف علی منصور که در بیروت، به وسیله دار احیاء التراث العربی در سال ۱۹۹۲م / ۱۴۱۲ق چاپ شد.

ترجمه فارسی این اثر با عنوان «شرح نهج البلاغة ابن میثم» به وسیله قربان علی محمدی مقدم و علی اصغر نوایی بحیی‌زاده، با ویرایش عبدالعلی صاحبی و محمد سروری مجد در مشهد، توسط بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی در سال ۱۳۷۵ش در پنج جلد انجام شد. ویرایش دوم آن نیز در سال ۱۳۸۸ش به وسیله همین مؤسسه منتشر شد.

مقدمه این اثر نیز با عنوان «مقدمه شرح نهج البلاغة والخطابه وفضائل الامام علی(ع)» به اهتمام عبدالقادر حسین و به وسیله دار الشروق بیروت به سال ۱۴۰۷ق، در ۲۵۵ صفحه به طور مستقل چاپ شد.

۱۹. غایة النظر

در موضوع علم کلام است. آقا بزرگ تهرانی نسخه‌ای از آن را دید و در کتابش آن را جزء آثار ابن میثم قرار داد.^{۴۰}

۲۰. القواعد في أصول الدين

مؤلف بر طبق مشرب کلامی که دارد، هریک از موضوعات اصول دین را به روش کلام شیعی بیان می‌کند. طریحی در مجمع البحرین آن را جزء آثار ابن میثم شمرد.^{۴۱}

۲۱. القواعد في علم الاصول والقواعد

نسخه خطی که تاریخ اتمام کتابت آن ۹۱۴ق است در ۷۳ ورق، با جلد تیماج و به شماره اموالی ۱۷۳۸۳ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در دسترس است.

آغاز نسخه: بسمله، رب تمم و اعزیا کریم، الحمد لله الولی الحمید.

وانجام آن: فلم لایجوز فی الواسطه اعنی طبقه الاولی ... الطاهرین.

۲۲. قواعد المرام في علم الکلام

عنوان دیگر این اثر «القواعد الالهیه فی الکلام والحکمة» است.^{۴۲} ابن

۴۰. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۱۶، ص ۲۴.

۴۱. طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، ج ۶، ص ۱۷۲.

۴۲. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۱۷، ص ۱۷۹.

۳۸. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، شرح نهج البلاغة، ج ۱، ص ۲۶ - ۲۷.

۳۹. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، شرح نهج البلاغة، ج ۱، ص ۳ - ۴.

۲۳. المراسلة

حاوی نامه‌های ابن میثم به خواجه نصیرالدین محمد طوسی با عباراتی بلیغ و فصیح که در آن مدح و ثنای بسیاری از خواجه نصیرالدین شده است. در ابتدای کتاب این شعر آمده است:

أتاني كتاب لو تمرّ نسيمه
بقبرٍ لأحيي ساكن القبر
فجدد لي شوقاً و ما كنت ناسياً
و لكته تجديد ذكر علي ذكر

و در آخر کتاب نیز این بیت آورده شده است:

حماكم الله واواكم من كل مكروه ونقص وذام
و لا ازی الدهر لكم غيبه يا
عصمه الهارب و المستظام

تمام اشعار نزدیک به دویست بیت است که در کتاب‌های «مفتاح الخیر» و «النهج المستقیم» موجود در کتابخانه مولی محمدعلی خوانساری در نجف اشرف یافت می‌شود^{۴۶} که اکنون به کتابخانه آیت‌الله فاضل خوانساری در خوانسار انتقال یافته است. تصویری از این نسخه خطی در مجموعه‌ای کتابت شده در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم موجود است.^{۴۷}

۲۴. مسئله فیما یزول به احتمال الاشتراک

رساله کوتاهی است درباره‌ی مشترک لفظی و معنوی و نیز مجاز که علامه ابن میثم بحرانی به عنوان مقدمه‌ای بر مباحث کلامی خویش نگاشته است. نسخه‌ای از این اثر به شماره ۸۷۵۱/۵ در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم وجود دارد.

آغاز نسخه: بسمله، المشترك اما ان تعری ...

وانجام آن: قول لفظ الصلاه علی ذات الارکان ...^{۴۸}

۲۵. مصباح السالکین

مصباح السالکین شرح بزرگ نهج البلاغه و نخستین شرح به روش فلسفی و کلامی کتاب نهج البلاغه است که در ششم ماه مبارک رمضان سال ۶۷۷ ق نوشته شد. ابن میثم تألیف آن را در سال ۶۷۷ ق به اتمام رساند. عنوان کامل این کتاب «مصباح السالکین لنهج البلاغه» است. مؤلف این اسم را در خود کتاب نیاورد، بلکه در آخر شرح صغیر بدان اشاره نمود. وی در آنجا گوید: «و هذا اختیار مصباح السالکین لنهج البلاغه من کلام امیرالمؤمنین». بنابراین نام اصلی آن «المصباح»

میثم این کتاب را به اشاره امیرعزالدین ابوالمظفر عبدالعزیز بن جعفر نیشابوری (متوفی ۶۷۲ ق) در بغداد نوشت. تاریخ فراغت از آن ۲۰ ربیع‌الأول سال ۶۷۶ ق است.

قواعد المرام از جمله کتاب‌های مختصر در علم کلام است که شامل تمام مباحث اصول دین و مسائل اعتقادی می‌شود. بر طبق گفته فقیه شهید، امام احمد علی عاملی کتاب جامعی در علم کلام است.^{۴۳} از مزایای این کتاب روشنی کلمات، قوت عبارات، معلوم بودن روش مؤلف و خالی بودن از هرگونه تعقید (همان گونه که در کتاب‌های مشابه دیده می‌شود) است.^{۴۴}

عناوین این رساله عبارتند از: القاعده الاولى فی المقدمات، القاعده الثانيه فی احکام کلیه للمعلومات، القاعده الثالثه فی حدود العالم، القاعده الرابعه فی اثبات العلم بالصانع و صفاته، القاعده الخامسه فی الافعال و اقسامها و احکامها، القاعده السادسه فی النبوات، القاعده السابعه فی المعاد، القاعده الثامنه فی الامامه.

یک نسخه از این اثر در نزد سیدجلال الدین حسینی ارموی است.^{۴۵} نسخه‌ای تحت عنوان «القواعد الالهیه» در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره اموالی ۲۲۵۰۳ در ۲۳ ورق وجود دارد.

آغاز نسخه: موجود: التصدیق ان یکون جازما او لایکون جازما.

وانجام آن: کما فی سوره الکوثر و انهم لایاتون بمثل الکتاب.

نسخه دیگری از این اثر به شماره اموالی ۴۰۱۴۵ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. نسخه خطی دیگر در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به کتابت ابوالفتح احمد بن ابی عبدالله بلکواوی، از شاگردان علامه حلی وجود دارد که تاریخ اتمام آن ماه رجب سال ۷۱۷ ق است و علامه حلی در همین نسخه به خط خودش کاتب را ستوده است. متن این کتاب در حاشیه چاپ سنگی «منتخب طریحی» در بمبئی هندوستان به سال ۱۳۳۱ ق به چاپ رسید. چاپ اول این کتاب به کوشش سیداحمد حسینی از روی نسخه خطی در قم و به وسیله چاپخانه مهر در سال ۱۳۹۸ ق و در ۲۹۹ صفحه انجام گرفت. این اثر در سال ۱۴۰۶ ق برای مرتبه دوم از سوی انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به چاپ رسید.

این اثر به نام «شرح قواعد المرام» به وسیله زهرا مصطفوی، ترجمه و شرح شد و به توسط انتشارات اطلاعات تهران در سال ۱۳۸۶ ش در ۳۲۹ صفحه به چاپ رسید.

۴۶. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، الذریعة، ج ۲، ص ۲۹۷ - ۲۹۸.

۴۷. مرعشی، سید محمود، کتابشناسی آثار دستنویس علامه کمال‌الدین میثم، ص ۶۰.

۴۸. مرعشی، سید محمود، کتابشناسی آثار دستنویس علامه کمال‌الدین میثم، ص ۶۱.

۴۳. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، شرح نهج البلاغه، ص ۸-۹.

۴۴. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم، قواعد المرام فی علم الکلام، (مقدمه)، ص ۵.

۴۵. ابن میثم، کمال‌الدین میثم، شرح علی المائة کلمة لامیرالمؤمنین، مقدمه.

چند بحث تقسیم کرد:
قاعده اول درباره دلالت الفاظ بر معانی و ویژگی های الفاظ مفرد، مرکب و ... بحث می کند. قاعده دوم در تعریف خطابه و فایده آن است. قاعده سوم در بیان فضیلت امیرالمؤمنین، سابقه ایمان، زهد و تقوای آن حضرت از دیدگاه روایات پیغمبر و تقرب ایشان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است.

این مقدمه با تحقیق عبدالقادر حسین در بیروت و به وسیله نشر دار الشروق در سال ۱۹۸۷م / ۱۴۰۷ق، در ۲۵۵ صفحه به صورت مستقل به چاپ رسید.

۲۹. منهج (منهاج) الانام فی علم الکلام

میرزا عبدالله افندی می گوید بخشی از این کتاب را دیده است.^{۵۳}

۳۰. النجاة فی يوم القيامة، فی تحقیق امر الإمامة

استاد ابن میثم، علی بن محمد بن حسین بن شهید، در کتاب «در المنثور فی الخبر الماثور و غیر الماثور» از این اثر شاگردش نام برد و مطالبی از آن را نقل کرد. عنوان دیگر این کتاب «نجاة القيامة فی امر الامامة» است. مؤلف کتابش را به اسم امیرعزالدین ابوالمظفر عبدالعزیز بن جعفر نیشابوری (متوفی ۶۷۲ق) در بغداد نوشت.^{۵۴} موضوع کتاب امامت و اثبات خلافت امیر مؤمنان علی (ع) و معاد بوده و مرتب بریک مقدمه و سه باب است.

نسخه ای از این کتاب به خط یوسف بن محمد بن ابراهیم المثنائی که تاریخ اتمام تحریر آن ۱۲ ذیحجه سال ۸۵۲ق است، در نزد علامه سماوی وجود دارد.^{۵۵} نسخه خطی دیگری از آن در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره اموالی ۸۰۴۱ است.

آغاز نسخه: بسمله، الحمد لله مفيض الجود و واهب وجود. و انجام آن: الاستنکار و الاستبعاد قبیحا، والله ولی التوفیق و حسبنا الله و نعم الوکیل.

این کتاب در قم به وسیله مؤسسه مجمع فکراسلامی در سال ۱۴۱۷ق / ۱۳۷۵ش، در ۲۶۴ صفحه به چاپ رسید. این اثر با عنوان «رستگاری در پرتو امامت» توسط سید ابوالحسن مخزن موسوی ترجمه و به وسیله نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تهران در سال ۱۳۸۴ش و در ۲۲۶ صفحه منتشر شد.

۳۱. نزه الناظر فی الجمع بین الاشباه و النظائر

در موضوع فقه است و در قرن هفتم هجری قمری تألیف شد. این اثر به شماره اموالی ۲۶۲۵۸ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی موجود

است.^{۴۹} ابن میثم در مقدمه خود می گوید که این شرح را به تشویق عطاء الملک جوینی و برای او نوشت.^{۵۰}

چند نسخه خطی از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی وجود دارد:

۱. نسخه ای که ظاهراً در زمان حیات مؤلف نوشته شد و به شماره اموالی ۲۲۷۴۸ ثبت گردید.

آغاز نسخه: بسمله، و به نستعین ... اما بعد، فان الامر ينزل من السماء. و انجام آن: ان العاقبه للمتقين ... و نعم الوکیل ...، و الحمد لله.

۲. نسخه ای به شماره اموالی ۲۰۵۳۷ وجود دارد.

آغاز نسخه: بسمله، سبحانک اللهم و بحمدک توحدت فی ذاتک.

و انجام آن: موجود: فلق الحبه و بر النسمه ما السلمو و لکن ...

۳. نسخه ای دیگر نیز در کتابخانه وزیری یزد (جزء کتابخانه های تابعه آستان قدس رضوی) به شماره اموالی ۸۰۱ است.

آغاز نسخه: بسمله، سبحان من حسرت ابصار البصائر عن کنه معرفته. و انجام آن: و فرغ من اخباره اضعف عباد الله تعالی، میثم بن علی بن میثم البحرانی، فی آخر شوال سنه احدی و ثمانین و ستمائه ...

چاپ سنگی این اثر در سال ۱۲۷۶ق به اهتمام آخوند ملا محمد باقر در تهران صورت گرفت. این نسخه به خط نسخ خوش است و تحریرش در سال ۱۲۷۶ق به پایان رسید. چاپ جدید آن با عنوان «شرح نهج البلاغه» به کوشش جمعی از محققان در تهران در سال ۱۴۰۴ق در پنج جلد صورت گرفت.

۲۶. المعراج السماوی

شیخ سلیمان بحرانی در «رساله تاریخ علماء البحرین» این اثر را ذکر کرد. سید علی خان مدنی نیز چند مرتبه این قول را در خلال کتاب هایش نقل نمود.^{۵۱}

۲۷. مقاصد الکلام

در موضوع علم کلام است و ظاهراً همان کتاب «قواعد المرام» مؤلف است. یک نسخه از آن در کتابخانه محمد علی خوانساری در نجف اشرف وجود دارد.^{۵۲}

۲۸. مقدمه شرح نهج البلاغه، فن البلاغه و الخطابة و فضائل الامام علي عليه السلام

مؤلف در مقدمه خود بر شرح نهج البلاغه سه قاعده ترتیب داد و هر قاعده ای را بر چند قسم و هر قسمی را بر چند فصل و هر فصلی را به

۴۹. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۱، ص ۱۱۰.

۵۰. ابن میثم بحرانی، کمال الدین میثم، شرح نهج البلاغه، ج ۱، ص ۴.

۵۱. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۱، ص ۲۳۰.

۵۲. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۱، ص ۳۸۴.

۵۳. افندی اصفهانی، میرزا عبدالله، ریاض العلماء، ج ۵، ص ۲۲۷.

۵۴. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعة، ج ۲۴، ص ۶۱.

۵۵. همان.

۱۳. بغدادی، اسماعیل یاشا؛ هدیه العارفین، ذیل کشف الظنون؛ استانبول؛ وكالة المعارف الجلیة، ۱۳۶۴ق.
۱۴. البلاذری، احمد بن یحیی؛ انساب الأشراف؛ حققه و علق علیه؛ محمدباقر المحمودی؛ بیروت؛ مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۴ق.
۱۵. حسینی، سیداحمد؛ فهرست مخطوطات خزانه الروضة الحیدریة؛ نجف؛ ۱۳۹۱ق.
۱۶. الخوارزمی، موفق بن احمد؛ المناقب؛ قدم له؛ محمدرضا الموسوی الخراسانی؛ نجف؛ مطبعة الحیدریة، ۱۳۸۵ق.
۱۷. خوانساری، محمد باقر؛ روضات الجنات فی أحوال العلماء و السادات؛ ترجمه محمدباقر ساعدی خراسانی؛ تهران؛ کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۶۰ش.
۱۸. دانش پزوه، محمدتقی و علمی انواری، بهاءالدین علی؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی؛ تهران؛ کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۵۹ش.
۱۹. دایرة المعارف بزرگ اسلامی؛ زیر نظر سید کاظم موسوی بجنوردی؛ ج ۲، تهران؛ مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۰ش.
۲۰. الزرکلی، خیرالدین؛ الأعلام؛ بیروت؛ دار العلم للملایین، ۱۹۸۶م.
۲۱. سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن؛ فیض القدر شرح الجامع الصغیر؛ صححه احمد عبدالسلام؛ بیروت؛ دار الکتب العلمیة، بیروت، ۱۴۱۵ق.
۲۲. الشریف الرضی، محمد بن الحسن؛ خصائص الأئمة؛ تحقیق و تعلیق؛ محمد هادی الامینی؛ مشهد؛ مجمع البحوث الإسلامیة، ۱۴۰۶ق.
۲۳. الشریف اللاهيجی، محمد بن علی، محبوب القلوب؛ بیروت؛ ۱۴۰۰ق.
۲۴. ششن، رمضان؛ نوادر مخطوطات العربیة فی مکتبات ترکیا؛ بیروت، ۱۴۰۰ق.
۲۵. الشیرازی، صدرالدین محمد بن ابراهیم؛ شرح اصول الکافی؛ تصحیح؛ محمد خواجوی؛ تهران؛ مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۶ش.
۲۶. طریحی، فخرالدین بن محمد؛ مجمع البحرین؛ به کوشش سیداحمد حسینی؛ تهران؛ مکتبة المرتضویة.
۲۷. العجلونی، اسماعیل بن محمد؛ کشف الخفاء و مزیل الالباس؛ تحقیق؛ عبدالحمید هنداوای؛ بیروت؛ مکتبة العصریة، ۱۴۲۰ق.
۲۸. الکتوری، سیداعجاز حسین؛ کشف الحجب و الاستار عن اسماء الکتب و الاسفار؛ مع مقدمة للمرعشی النجفی؛ قم؛ کتابخانه عمومی آیه الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۹ق.
۲۹. مدرس تبریزی، محمدعلی؛ ریحانة الادب؛ ج ۱، تهران؛ کتابفروشی خیام، ۱۳۴۷ش و ج ۲، تبریز؛ چاپخانه شفق.
۳۰. مرعشی، محمود؛ کتابشناسی آثار دستنویس علامه کمال الدین میثم بن علی بحرانی؛ کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی؛ ج ۱، قم؛ ۱۳۸۵.
۳۱. نجف، محمد مهدی؛ فهرست مخطوطات مکتبة آیه الله الحکیم العامه؛ نجف، ۱۳۸۱ق.

است. کتاب **نزهه الناظر** به زبان عربی در ۱۰۰ ورق با جلد تیماج به وسیله ورثه زین الدین جعفر زاهدی در دی ماه سال ۱۳۷۷ش، وقف کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی شد.

آغاز نسخه: بسمله، الحمد لله ذی المتراءفات القادر علی ...
و **انجام آن:** اخذ فی الطریق فاصابه عیب، فلا یدیه له.

نسخه دیگری که باز به نام ابن میثم بحرانی ثبت گردید، به شماره اموالی ۶۴۷۳ در همین کتابخانه بزرگ یافت می شود.

نسخه دیگری نیز از این اثر به شماره اموالی ۱۹۱۳۳ در کتابخانه مرکزی آستان قدس وجود دارد که آغاز و انجام آن با نسخه مذکور در فوق تقریباً یکی است. از این رو این اثر را باید از تالیفات یحیی بن احمد معروف به ابن میثم حلی (متوفی ۶۸۹ق) شمرد. دلیل دیگری که این نظریه را تقویت می کند، قرار نگرفتن این کتاب در ردیف آثار ابن میثم بحرانی توسط اندیشمندان اسلامی است. از طرف دیگر نسخه خطی از این اثر به نام یحیی بن احمد معروف به ابن میثم حلی در کتابخانه آستان قدس رضوی وجود دارند. آنها عبارتند از: ۱۵۸۷۱، ۲۱۵۰۵، ۲۱۵۸۵، ۸۰۴۳، ۸۰۴۴، ۸۰۴۵، ۱۱۵۲۲، ۳۳۷۱۷، ۳۰۵۹۸، ۱۴۸۶ (موجود در کتابخانه مسجد گوهر شاد، وابسته به آستان قدس رضوی).

کتابنامه

۱. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن؛ الذریعة الی تصانیف الشیعة؛ بیروت؛ دار الأضواء، ۱۴۰۳ق / ۱۹۸۳م.
۲. ابن حنبل، احمد بن محمد حنبل الشیبانی؛ مسند الامام احمد بن حنبل؛ بیروت؛ دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ق / ۱۹۹۱م.
۳. ابن سعد، محمد بن سعد؛ الطبقات الکبری؛ بیروت؛ دار صادر، ۱۳۸۸ق.
۴. ابن عساکر، علی بن حسن؛ تاریخ دمشق الکبیر؛ تحقیق عبدالقادر بدران؛ بیروت؛ دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۷ق.
۵. ابن میثم بحرانی، کمال الدین میثم؛ شرح صد کلمه امیرالمؤمنین؛ تصحیح و تعلیق جلال الدین الحسینی الارموی؛ ترجمه عبدالعلی صاحبی؛ مشهد؛ بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰ش.
۶. _____؛ شرح علی المائة کلمة لامیرالمؤمنین؛ تصحیح و تعلیق میر جلال الدین حسینی ارموی محدث؛ قم؛ جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیة، قم، ۱۳۴۲ش.
۷. _____؛ شرح نهج البلاغة؛ تهران؛ مؤسسة النصر، ۱۳۷۸ق.
۸. _____؛ شرح نهج البلاغة ابن میثم؛ ترجمه قربان علی محمدی مقدم؛ علی اصغر نوایی؛ مشهد؛ بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵ش.
۹. _____؛ قواعد المرام فی علم الکلام؛ به کوشش سیداحمد حسینی؛ قم؛ مطبعة مهر، قم، ۱۳۹۸ق. (من مخطوطات آیه الله المرعشی العامه)
۱۰. استرآبادی، میرزا محمد؛ منهج المقال؛ تهران، ۱۳۰۶ق.
۱۱. افندی الاصفهانی، میرزا عبدالله؛ ریاض العلماء و حیاض الفضلاء؛ تحقیق سیداحمد الحسینی؛ قم؛ مطبعة خیام، قم، ۱۴۰۱ق.
۱۲. البحرانی، یوسف؛ الکشکول؛ بیروت؛ ۱۴۰۶ق.

المعین نوحی — رفته عنه، و علم انسه
 به وهو مرد و اعی مفارقه و موحا تمها و تقدیر ما لم یوفی به الکبری و مفارقه
 الخ لا تخور و احقسامه الحوز و بالله التوسق و العصه ه
 وهذا الحزما و حد من احضار السد الرضی رضی الله عنه من کلام
 مولانا امیر المؤمنین علیه السلام و اذ و یقنی الله تعالی امام سرجه
 فله الحمد سبحانه علی ما اعدت لی من منته الحویل و افاضه علی
 منعه الحیل و منه اطلب و الله ارف ان جعل ما کنته
 حه لی الالی انه المنارخ و الفضل و الاحصل و کتب
 عبدالله الملتجی الی رحمته المستغیر من ذوبه
 بعفوه و مغفره میثم بن علی میثم الحرانی
 و منتصف ليله السبت سادس شهر رومضان
 عمتم بركه من سنه سبع و سبعین و سمانه و اتم الله
 کما مواهله و صلی الله علی سیدنا محمد النبی
 الامی و علی اله الطاهرین و اصحابه
 الاکرامین و سلم تسلیما علی

برگ پایانی یک جلد از مصباح السالکین به خط ابن میثم،
 (موجود در کتابخانه مرعشی. قم، نسخه عکسی شماره ۳۳۰)

کتاب

بصباح السالکین من کلام مولانا وسیدنا الإمام
 الأعظم ابن المؤمنین علی بن ابی طالب علیه أفضل
 الصلاة والسلام تصنیف الشيخ الإمام العالم العارف
 المحقق جمال الدين میثم بن علی بن میثم البحرانی
 ۵۵۵ قدس الله روحه ونور صحیفه له

والمکتاب واضح ومفصل

۱۰۶۶

کتابخانه مرعشی قم
 در تثنی ایستخفی - الم

الفصل فی بیان این کتاب

بدررس العاشق و المعطوره علی حد المرسول محمد بن المظفر الطبرسی و مع سلیمان بن ابراهیم و انما اجرت رواة هذه الكتاب والعلی
 بن المبرور السج العالم الفاضل الکامل من الدین محمد بن علی بن محمد الفقیه الحجازی
 ولی السج العالم الفاضل المحقق المدون لسان القلم و اشتملین بوارث علوم الایمان و التوسلین ابو عبد الله المعتمد الیراسدی قدس سره
 ان سببه الامام العالم السید جلال المیر و کون الدین شرفه شاه اکسین جاسقین و عن سحر المول امام الاعظم قدوة علماء زمانه فان
 سحر المول و الذی راى طالب محمد بن و المول المول السج العالم الفاضل الکامل المثل قدوة العلماء انسان الکرام سلطان المجدد
 بالکمال و الدرر الی تصور و کسیر سوره المذبح ص ۳۰
 ان مصنف هذا الكتاب فاجرت له قراة هذا
 کتاب مسته و سرحد و رایتها فلیرو ذلک محتاط
 لشرا یط الغیبة لمز شاه و اصب و کشف المصداق
 سدا الموهب امیر صاحب الجا و عفا الله عنهما ان نابع سدا
 ترم المرام سینه بعد از بعض دما لدر و محمد بن و صرح

نسخه
 کتب
 مرعشی
 قم
 شماره
 ۷۰۴۶

پشت برگه آغازین اختیار مصباح السالکین ابن میثم، نسخه بسیار کهن مورخ سال ۷۱۳ ق
 (موجود در کتابخانه مرعشی. قم به شماره ۷۰۴۶)

و قالوا عن بالابل الصعاب التي تنقض برطالها وتوقف بزكها ولا يشبه الصعاب
 تلك الروابع بالابل الذلل التي تجلب طبعه وتنعقد سمه
 قال لعلي الذلل والصعاب للجب طجان المشابه المذكوره والتوقف
 تحت الخطو والذواع الامور وقيل له عليه السلام لو غرت شيبك
 الحصاب زينه ونحن قوم في نصيبه يعني رسول الله صلى الله عليه
 وآله وسلم وقال عليه السلام سهو ما ان اشبعان طالب علم وطالب
 دنيا اللهم بالفتح افرط الزهوه في الطعام ولغظه شغاف لشده طلب العلم
 وقال عليه السلام ليزاد مرابه وقد سخطه لعبد الله بن
 العباس على فارس واعمالها في كمله طويل كان سها مرابه عن تقديم الخراج
 اشعمل العذل واجدر العسف فان العسف يعود بالجلد والكيف يدعو
 الى السيف اي يعود بالجلد على الذمعه والكيف يدعو الى السيف الخراج
 للوال او الهلاكه سيف غيره وقال عليه السلام ما احدا الله على
 اهل الجاهل ان يعلموا حتى احد على اهل العلم ان يعلموا لان وجوب التعلم على الجاهل
 مستلزم لو خوب التعلم على العالم في الحكمة الاصلية وعن النبي صلى الله عليه وآله وسلم تعلم
 على فكله الحجة الله يوم القيمة لجام منار وقال عليه السلام شذ
 للاخوان من عطف له لان التكلف مستلزم للشقيه ومن لا يتم حرا لاج التكلف
 او فهو سنة الاخوان وقال عليه السلام ادا احتمت المؤمن اخاه فقد اراه
 معال حبه ولخته بمعنى افضيه وقيل جعله واجتهته طلب فك
 له وهو بظنه مفارقة وياته الوصوف والعصية

آخر اختيار مصباح السالكين لتمام البلاغه من كلام
 مولانا ابن المومنين عليه السلام والمرجو من الله تعالى ان
 يوم مصغه ويوفو كانه والناظر منه للعمل بما فيه
 ابرهوا دكم وانواع المراج وسفه الى العشر الاخر
 مشرهدر الاول مرسته مدعده سماء والحمد لله
 وصلى الله على سيدنا محمد وآله الطاهرين

٧١٣
 عدد
 رقم
 و ان ان
 ان ان ان
 ان ان ان

نسخة
 نسخة
 نسخة
 نسخة
 نسخة

برگه پایانی اختیار مصباح السالکین ابن میثم، نسخه بسیار کهن مورخ سال ۷۱۳ ق (موجود در کتابخانه مرعشی. قم، به شماره ۷۰۴۶)